

Klió 2002/3.

11. évfolyam

Állatpererek a középkori Európában

Az állatpererek a múltban nem igazán ragadták meg a középkori jogtörténet kutatóinak figyelmét, és inkább afféle furcsaságként, a babonás gondolkodás példajaként kerültek szóba. Valójában azonban a középkori gondolkodás megértéséhez éppen a mai szemmel nonszensznek tekintett esetek tanulmányozása járulhat hozzá a leginkább. A középkorból fennmaradt források ugyanis megkérdőjelezzik az állatpererek kapcsán korábban meggyökeresedett elképzeléseket.

Mindenekelőtt meg kell említenünk, hogy az állatpererek, bár a források régen fennálló tradícióként utalnak rájuk, egyáltalán nem tekinthetők a korai középkor hagyatékának, az ókori gondolkodástól pedig minden valószínűség szerint teljesen idegenek voltak. A feljegyzett állatpererek időben inkább az érett középkorra és a kora-újkorra (XIII–XVIII. század) korlátozódtak, és bizonyos országokban elő sem fordultak. A boszorkányüldözések és az állatpererek közötti időbeli és földrajzi egybeesés nem a véletlen műve. Mindkét jelenség hátterében a formálódó országosan egységes jogrendszer és eljárásrend megszilárdulása, valamint a kései középkor gazdasági-társadalmi válsága húzódik meg.

A feljegyzett állatpererek két fő altípusát lehet elkülöníteni. Az első típusba azok a pererek tartoznak, melyekben egy-egy háziállatot, leggyakrabban sertéseket, állítottak bíróság elé azzal a váddal, hogy megsebesítettek vagy megöltek egy embert. A legkorábbi ismert esetre 1266-ban vagy 1268-ban került sor, amikor egy disznót égettek meg Párizs közelében. A disznókat különösen gyakran vádolták meg gyermekgyilkossággal, amiért általában ugyanazt a büntetést (akasztás vagy élve eltemetés) mérték ki az állatokra, mintha ember felett ítéleztek volna.

Ezek az esetek azonban egyáltalán nem vezethetőek vissza a rokonok bosszúvágyára, hanem teljesen a kor büntetőjogának keretei között zajlottak. Az állatok ellen gyakorta nem is a tulajdonos vagy az áldozat hozzátartozói emeltek vádat, hanem a helyi tisztviselők, akik ilyen esetekben act ex officio járhattak el. Az eljárásrendet igen szigorúan követték, amire több érdekes példát is találhatunk. Merész Fülöp, Burgundia hercege, például 1379-ben elrendelte két őrizetben tartott disznócsorda szabadon bocsátását, hogy azok tisztességes bírósági eljárást kaphassanak. Az eljárásban résztvevőket ugyanaz a díjazás illette meg, mint az emberek ellen indított pererek során, és az ítéleteket végrehajtó hóhérok is teljes bért követeltek meg. Nem ritkán a párizsi parlament jogtudósai is állást foglaltak egy-egy vitás állatperben.

Az állatpererek másik csoportját azok az eljárások alkotják, amelyek során nem egyes állatok, hanem azok egész csoportja (kártevők, leggyakrabban egerek vagy sáskák) ellen léptek fel. Ezekben az esetekben, mivel nem tipikus bűneset történt, nem a világi, hanem az egyházi hatóságok voltak illetékesek, és ennek megfelelően a kiszabott büntetések is inkább szellemi természetűek (kiközösítés, ördögűzés) voltak. A pererek ezen utóbbi csoportjában külön nehézséget okozott a vádlottak előállítása, azonban a középkori eljárásrend nem ismert tréfát: a kártevőket hivatalos futárok útján értesítették a készülő perről majd a bíróság számára egy

példányról gondoskodtak, amely a kártevők egész csoportját képviselte. A legkorábbi ismert esetre 1388/89-ben Dél-Tirolban került sor, amikor a kártevő sáskákat a helyi egyházközség kiközösítette.

Felvetődik a kérdés, hogy miképpen volt lehetséges állatokat kiközösíteni az egyházból, amikor azokat nem keresztelték meg, és így az egyház tagjai sem lehettek. Ilyen logika mentén ugyanis azt is joggal várhatnánk, hogy az egyház minden nem keresztény ellenfele ellen alkalmazta a kiközösítést (a muszlimok ellen például), azonban erre nem került sor. Ez a tény is megerősíti a feltételezést, hogy a perek elsősorban az embereknek, a katolikus hívőknek szóltak. Amikor ugyanis a kiközösítés nem járt eredménnyel, és a kártevők nem hagytak fel ténykedésükkal, akkor a híveket könnyedén rá lehetett venni, hogy a jövőben jámborabb életet éljenek, és több tizedet fizessenek.

Az állatperek nem élték túl a reformációt a protestáns országokban, azonban a katolikus országokban még a felvilágosodás évszázadában is előfordultak (Franciaországban még 1723-ban is hoztak ítéletet állatok ellen). Nem került sor viszont állatperekre Angliában, ahol sikeresen álltak ellen a római jog befolyásának. Ez azonban még nem megfelelő magyarázat az állatperekre, hiszen az ókori hagyomány nem ismerte az állatok büntetőjogi felelősségét (a gazda felelősségét viszont igen), és így az a római jog révén sem kerülhetett át a középkori jogba. A magyarázat egyik felét talán inkább bizonyos európai népszokásokban, hiedelmekben találhatjuk meg. Európában elterjedtek voltak a beszélő állatokról szóló történetek (gondoljunk a népmesék beszélő, tudatosan cselekvő állataira), és egyes területeken szokás volt, hogy a gazda halálát bejelentették a háziállatoknak. Az állatokkal való kommunikáció lehetősége tehát nem állt távol a középkori ember gondolatvilágától, bár a közvetlen kommunikáció képességét csupán a szentek (elsősorban Assisi Szent Ferenc) adományának tartották. A nyilvános kivégzésekkel és a tetemek felakasztásával a közvetett kommunikációt, az elrettentést akarták elérni, amint arra egy 1595-ös eset során keletkezett forrás utal. Ez évben Leiden városában nyilvánosan kivégeztek egy kutyát, amelyik megharapott egy gyermeket. Az ítélet indoklása szerint a büntetést nyilvánosan kell végrehajtani, hogy a példa "elrettentsen más kutyákat". Kérdéses természetesen annak a gondolatmenetnek a logikája, hogy egy-egy kutya vagy disznó kivégzése mennyire lehetett hatással a többi háziállatra, hiszen azok a kivégzések időtartama alatt is valószínűleg az óljukban maradtak. A kommunikáció legvalószínűbb címzettjei maguk az emberek, főként az állatok gazdái voltak, akiket így bírtak rá, hogy a jövőben elővigyázatosabbak legyenek.

A magyarázat másik fele a kései középkor intézményrendszerének fejlődésével függ össze. A helyi jogszokásokat felváltották az írásba foglalt törvények, amelyek elterjesztése egyben a központi kormányzat pozíciójának megerősítését is jelentette. Mivel jogszerű eljárás nélkül nem lehetett ítéletet hozni, sem azt végrehajtani, a középkori jog automatikusan kiterjesztette a büntetőjog hatályát az embereken kívüli világra is, feltételezve, hogy egyazon jog érvényes mindenkire és mindenre.

Az állatperek története a medievisztika kevésbé feltárt területei közé tartozik, így az újabb források feltárása és az interdiszciplináris megközelítés akár a ma elfogadott álláspontok teljes felülvizsgálatához is vezethet.

Peter Dinzelbacher: Animal Trials: A Multidisciplinary Approach (Állatperek: többoldalú megközelítés). In: Journal of Multidisciplinary History, XXXII. kötet, 3. szám (2002 tél), 405–421. o.

Földvári Péter